

STANISŁAW CIEŚLA

„WANDERER ZWISCHEN DEN DISZIPLINEN”
O TWÓRCZOŚCI GEORGA SIMMLA

1. WSTĘP

Twórczość Georga Simmla oceniana jest bardzo rozmaicie. Rozpowszechniony jest pogląd, w myśl którego jest on przede wszystkim eseistą, felietonistą, mniej zaś filozofem, socjologiem czy po prostu uczonym. Czasem określa się go jako kogoś, kto nie ogranicza się do jednej dyscypliny, lecz porusza się w obrębie wielu dyscyplin¹.

Krytycy podkreślają, iż prace Simmla mają charakter fragmentaryczny i niesystematyczny. Co więcej, jego rozprawy z zakresu socjologii, estetyki, metafizyki, metodologii czy teorii poznania nie mają ze sobą żadnego wewnętrznego związku i są raczej wyrazem intelektualnej postawy autora. Zdaniem Frischeisena-Köhlera, teksty Simmla to „[...] filozoficzne wariacje na temat: «jak ja to widzę», to ekspresjonistyczne, myślowe dzieła sztuki. Dowiadujemy się dzięki nim, jak rzeczy odzwierciedlają się w znaczącym umyśle, do jakich refleksji pobudzają one twórczy, subtelny intelekt”².

Uzasadnieniem takiej oceny może być stosowana często przez Simmla forma wypowiedzi – esej. Niemałą rolę odegrał także wspomniany już fakt, iż Simmel nie stronił od publikacji w pismach nienaukowych, a nawet w gazetach. Co więcej, pisywanie krótkich, skłaniających do refleksji historyjek – jak wspomina jego syn, Hans – sprawiało Simmlowi dużą przyjemność.

Dr hab. STANISŁAW CIEŚLA, prof. nadzw. – kierownik Katedry Makrostruktur Społecznych, Instytut Socjologii KUL; adres do korespondencji: Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ H.-J. D a h m e, O. R a m m s t e d t, *Einleitung*, w: G. S i m m e l, *Schriften zur Soziologie*, Frankfurt am Main 1983, s. 8.

² M. F r i s c h e i s e n - K ö h l e r, *Georg Simmel (1. März 1858 – 26. September 1918)*, „Kantstudien”, 24(1920), s. 4.

W monachijskim tygodniku „Jugend” eseje takie opatrzone były mottem: „Obrazy chwili *sub specie aeternitatis*”³.

Zaprezentowane powyżej podejście do twórczości Simmla wynika także z tego, iż przegląd jego twórczości dokonywany jest, niestety, bardzo często powierzchownie. Simmel w swej działalności pisarskiej rzeczywiście podejmował bardzo różnorodne tematy. Eseje swoje poświęcał także takim sprawom, jak kokieteria, biżuteria, moda, prostytutka, psychologia kobiet, krajobraz, tajemnica, przygoda, muzyka itp. Jak podkreśla Th. W. Adorno, Simmel skierował swoje badania filozoficzne na konkretne zjawiska. Miał on „zdolność i gotowość filozofowania o wszystkim i o każdym przedmiocie”⁴.

Zdaniem krytyków dzieł Simmla, owe obiekty badań są tak różnorodne i tak od siebie odległe, że trudno znaleźć w nich jakieś myśli przewodnie czy choćby elementy spójnej koncepcji.

Wydaje się, iż w naszej literaturze opinię taką, przynajmniej częściowo, prezentuje Jerzy Szacki. Określa on Simmla jako „jednego z najmniej systematycznych autorów, jacy kiedykolwiek uprawiali socjologię”⁵. Szacki jednocześnie wskazuje na źródła tego braku systematyczności. Są to przede wszystkim: chęć pokazania nieskończonej wieloaspektowości rzeczywistości, brak stałości stanowiska filozoficznego, a także rozproszenie zainteresowań, brak właściwych środków adekwatnej konceptualizacji odkrytej przez niego nowej perspektywy i wreszcie niejednorodność audytorium.

W jaki więc sposób można scharakteryzować twórczość Georga Simmla? Czy jest on tylko „powierzchnowym felietonistą”⁶ wypowiadającym się na wszystkie możliwe tematy, czy też można mówić o pewnym systemie, ciągłości, o rozwoju jego koncepcji? Odpowiedź na to pytanie może dać charakterystyka jego twórczości.

Twórczość Simmla bywa niejednokrotnie charakteryzowana – a co za tym idzie, hierarchizowana – według pewnej z góry przyjętej tezy. Przykłady tego typu ujęcia znajdujemy także w naszej literaturze. Według Sławomira Magala na przykład, Simmel to przede wszystkim filozof i socjolog kultury, badający głównie mechanizmy przemian kultury. Za najważniejsze jego prace Magala

---

³ G. S i m m e l, *Auszüge aus den Lebenserinnerungen*, w: *Ästhetik und Soziologie um die Jahrhundertwende: Georg Simmel*, Hrsg. H. Böhringer, H. K. Güdner, Frankfurt am Main 1976, s. 258.

⁴ Th. W. A d o r n o, *Gesammelte Schriften*, Bd. II: *Noten zur Literatur*, Frankfurt am Main 1976, s. 558-561.

⁵ J. S z a c k i, *Historia myśli socjologicznej*, cz. II, Warszawa 1981, s. 505-506.

⁶ T. H a e c k e l, *Satire und Polemik*, München 1962, s. 52, 61.

uważa *Filozofię pieniądza* i *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*⁷.

Takie określenie Simmla stanowi oczywiście tylko jedną z możliwych, ale nie bezdyskusyjnych, interpretacji jego twórczości. Już w 1921 r. wybitny znawca Simmla, Siegfried Kracauer, wskazywał, iż jakkolwiek Simmla często określano mianem filozofa kultury, to „równie dobrze można by nazwać go filozofem duszy, indywidualizmu czy społeczeństwa”⁸.

W serii „Biblioteka Socjologiczna”, w tomie pod tytułem *Socjologia*, Simmel przedstawiony jest prawie wyłącznie jako socjolog. W krótkiej charakterystyce jego twórczości zacytowane są, z jednym wyjątkiem, jedynie jego prace socjologiczne⁹. Taka prezentacja nie oddaje duchowej sylwetki autora *Lebensanschauung*, a ponadto powiela raczej pewne schematy i stereotypy. Jest ona napisana niejako wbrew Simmlowi, który sam przecież nie określał się nigdy jako tylko socjolog.

Przedstawione powyżej oceny i wypowiedzi uzasadniają, jak sędzę, potrzebę prezentacji całej twórczości Georga Simmla. Pozwoli to nie tylko przedstawić rozwój jego badań i zainteresowań, lecz także ułatwi ukazanie jego podstawowych problemów badawczych. Pozwoli to nam również, na podstawie przeglądu całej twórczości, wskazać, jakie miejsce zajmuje w niej socjologia.

Adekwatną metodą uporządkowania dorobku Simmla, obejmującą przy tym całość jego twórczości, jest zastosowanie modelu faz rozwoju. Badacze Simmla, poczynając od Schmalenbacha i Frischeisena-Köhlera do współczesnych, wyodrębniają trzy¹⁰ zasadnicze fazy, okresy jego rozwoju intelektualnego. Zgodnie z tym ujęciem, w każdej z tych faz nie tylko inaczej rozłożony jest punkt ciężkości poszukiwań i rozważań, lecz także różne są zakresy jego zainteresowań i badań, jak również pozostaje on pod wpływem różnych kierunków filozoficznych.

---

⁷ S. Magala, *Simmel*, Warszawa 1980, s. 7-8.

⁸ S. Kracauer, *Georg Simmel*, „Logos”, 9(1920/21), s. 307.

⁹ S. Nowak, *Wstęp do polskiego wydania*, w: *Socjologia*, Warszawa 1975, s. XVI.

¹⁰ H. Schmalenbach, *Georg Simmel*, „Sozialistische Monatshefte”, 2(1919), s. 283-288. Por. także: Frischeisen-Köhler, art. cyt.

2. BADANIA MŁODEGO SIMMLA

W pierwszej fazie twórczości młody Simmel pozostaje pod wpływem pozytywizmu, pragmatyzmu, darwinizmu społecznego i ewolucjonizmu Spencera. Od początku skupia swoje zainteresowania badawcze na twórczości Kanta. Znamienny jest fakt, iż pierwsza książka Simmla, a mianowicie opublikowana w 1881 r. jego rozprawa doktorska: *Das Wesen der Materie nach Kant's Physischer Monadologie*¹¹, poświęcona jest wydanej przez Kanta w 1756 r. rozprawie *Monadologie physicae*. Już w tej pierwszej pracy zaznaczają się pewne charakterystyczne cechy stosunku Simmla do Kanta. Nie tylko przedstawia on tezy Kanta, lecz także wyjaśnia je lub – gdzie jest to, jego zdaniem, niezbędne – krytykuje. Od początku przyjmuje więc Simmel postawę dialogu z Kantem. Jest to przy tym dialog krytyczny. Kant stanowi dla niego punkt wyjścia. Jego celem jest pogłębienie, poszerzenie i uzupełnienie nauki Kanta. W innej pracy z tego okresu: *Über eine Beziehung der Selectionslehre zur Erkenntnistheorie*, Simmel podkreśla, iż jego własne rozważania teoriopoznawcze sięgają głębiej niż analizy Kanta¹². Znoszą one dualizm między światem jako zjawiskiem istniejącym dla nas w sposób teoretyczny czy logiczny a światem jako tą rzeczywistością, która odpowiada na nasze działania praktyczne.

Socjologia Spencera odegrała szczególną rolę w rozwoju intelektualnym Simmla. Przejście od „psychologii ludów” (*Völkerpsychologie*) do socjologii dokonuje się w niemałym stopniu właśnie dzięki lekturze dzieł Herberta Spencera. Simmel przyjmuje od niego koncepcję dyferencjacji. Wpływ tej koncepcji jest szczególnie wyraźny w pierwszej pracy socjologicznej Simmla, a mianowicie wydanej w Lipsku w 1890 r. *Über sociale Differenzierung Soziologische und psychologische Untersuchungen*. H.-J. Dahme i K. C. Köhnke podkreślają jednak, iż wpływ Spencera widoczny jest w prawie wszystkich pismach socjologicznych Simmla¹³. Moim zdaniem daje się on także zauważyć w jego pismach filozoficznych.

---

¹¹ G. S i m m e l, *Das Wesen der Materie nach Kants Physischer Monadologie. Inauguraldissertation zur Erlangung der Doctorwürde von der philosophischen Fakultät der Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin*, Berlin 1881.

¹² T e n ż e, *Über eine Beziehung der Selectionslehre zur Erkenntnistheorie*, „Archiv für Systematische Philosophie”, 1(1885), s. 45.

¹³ H.-J. D a h m e, K. C. K ö h n k e, *Einleitung*, w: G. S i m m e l, *Schriften zur Philosophie und Soziologie der Geschlechter*, Hrsg. H.-J. Dahme, K. C. Köhnke, Frankfurt am Main 1985, s. 15.

W dwa lata po *Über sociale Differenzierung* publikuje Simmel *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der ethischen Grundbegriffe*. Praca ta została szybko oceniona jako krytyczna. Podkreślano, iż nie zawiera ona żadnego pozytywnego programu. Przyczyniła się w niemałym stopniu do określenia Simmla mianem „relatywisty”. Od tej publikacji mówi się o nim jako o umyśle „krytycznym”, „destrukcyjnym”¹⁴. Taka ocena wynika z Simmlowskiego ujęcia etyki, a ściślej, z jej programu badawczego. Etyka ma, jego zdaniem, badać w sposób historyczno-psychologiczny. Nie jest ona nauką wartościującą, lecz opisową, badającą indywidualne akty woli, uczucia i oceny moralne. Zadaniem etyki nie jest opracowanie systemu norm i zakazów. Zarówno dobro, jak i zło mają być przedmiotem obiektywnego badania „realistycznej nauki”. Jak podkreśla Frischeisen-Köhler, Simmel próbuje przekształcić etykę z nauki filozoficznej w psychologię, po części zaś w naukę społeczną i historię¹⁵. Program Simmlowskiej *Moralwissenschaft* zbliżony jest do współczesnej socjologii moralności czy nauki o moralności¹⁶.

W 1892 r. wydaje Simmel *Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine erkenntnistheoretische Studie*. Jego zamiarem jest opracowanie podstaw teoriopoznawczych i metodologicznych historii, a tym samym nauk humanistycznych. Fundamentalne jest tutaj dla niego pytanie: „W jaki sposób z danych bezpośrednio przeżywanej rzeczywistości powstaje twór teoretyczny, który nazywamy historią?” lub też: „Jak (w jakich warunkach) możliwa jest historia?”¹⁷. Jak sam zaznacza, pytania te nawiązują w swym sensie do Kantowskiego pytania o możliwość poznania natury. Chodzi więc o określenie *a priori* poznania historycznego. Simmel wychodzi z założenia, że realizm historyczny jest nie do przyjęcia, nie dostrzega bowiem faktu, iż poznanie także w historii nie jest odbiciem rzeczywistości, lecz jej formowaniem. Jak sam podkreśla: „Obraz w historii ma się do rzeczywistości, którą opisuje, tak jak obraz malarski do rzeczywistości, którą przedstawia”¹⁸.

---

¹⁴ A. G a l l i n g e r, *Simmel über die Möglichkeit einer allgemeingültigen Norm*, „Kantstudien”, 6(1901), s. 406-421. Por. także: F r i s c h e i s e n - K ö h l e r, art. cyt., s. 2. Sam Simmel podkreślał, iż recenzenci niewłaściwie odczytują i interpretują jego teksty. Por. G. S i m m e l, *In Sachen der Moralwissenschaft*, „Vossische Zeitung”, 27 III 1892, Sonderbeilage, nr 13.

¹⁵ F r i s c h e i s e n - K ö h l e r, art. cyt., s. 2.

¹⁶ G. S i m m e l, *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der ethischen Grundbegriffe*, Bd. II, Berlin 1892, s. III-IV.

¹⁷ G. S i m m e l, *Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine erkenntnistheoretische Studie*, wyd. 5, München 1922, s. V.

¹⁸ Tamże, s. 67-68.

Zagadnieniami sformułowanymi w tym studium będzie się Simmel zajmował przez całe prawie życie, a *Die Probleme der Geschichtsphilosophie* wyda jeszcze dwukrotnie: w 1905 i 1907 r.

Die Probleme der Geschichtsphilosophie ukazały się na dwa lata przed słynnym wykładem W. Windelbanda wygłoszonym na Uniwersytecie w Strasburgu pt. *Geschichte und Naturwissenschaft*¹⁹. Wydaje się jednak, że Simmel i Windelband opracowali swoje koncepcje niezależnie od siebie. Wprawdzie E. Troeltsch sugeruje wpływ Simmla na koncepcję sformułowaną przez Windelbanda²⁰, to jednak nie potwierdza tego wypowiedź samego Windelbanda. W swojej recenzji pracy Simmla określa ją „jako najbardziej znaczące dzieło ostatnich lat”, dzieło, z którym się „bezwarunkowo zgadza”. Dalej podkreśla: „Nie znając jeszcze pracy Simmla, miałem podobną koncepcję, gdy w swojej mowie rektorskiej dokonałem podziału dyscyplin na «nomotetyczne» i «ideograficzne»”²¹.

Rozprawa Simmla odbiła się szerokim echem nie tylko w niemieckim środowisku naukowym. Świadczą o tym liczne recenzje publikowane także w USA i we Francji. Zresztą następne wydania *Die Probleme der Geschichtsphilosophie* uwzględniają krytykę, z którą spotkało się wydanie pierwsze.

Przez *Die Probleme* włącza się Simmel do ożywionej dyskusji prowadzonej w niemieckiej humanistyce w czasach mu współczesnych. Brali w niej udział przede wszystkim W. Dilthey, wspomniany wyżej W. Windelband, H. Rickert, a od początku XX wieku również Max Weber.

W humanistyce niemieckiej XIX w. problematyka rozumienia została wyraźnie sformułowana przez J. G. Droysena. W swym *Grundriss der Historik* z 1858 r. pisał: „Odpowiednio do przedmiotów i zgodnie z naturą ludzkiego myślenia istnieją trzy możliwe metody naukowe: spekulatywna (filozoficzna lub teologiczna), matematyczno-fizykalna, historyczna. Ich istota polega na poznawaniu, wyjaśnianiu, rozumieniu”. W ujęciu Droysena metoda rozumiejąca jest typowa dla nauk historycznych²².

---

¹⁹ W. W i n d e l b a n d, *Präludien. Aufsätze und Reden zur Einführung in die Philosophie*, Bd. I-II, Tübingen 1924, s. 136-160.

²⁰ E. T r o e l t s c h, *Der historische Entwicklungsbegriff in der modernen Geistes- und Lebensphilosophie. Die Marburger Schule, die südwestdeutsche Schule, Simmel*, „Historische Zeitschrift”, 1922, 124 (122), s. 402; por. także *Georg Simmel und die Moderne. Neue Interpretation und Materialien*, Hrsg. H. Dahme, O. Rammstedt, Frankfurt am Main 1984, s. 388-429.

²¹ K. C. K ö h n k e, *Von der Völkerpsychologie zur Soziologie*, w: *Georg Simmel und die Moderne*, s. 412.

²² Z. K r a s n o d ę b s k i, *Rozumienie ludzkiego zachowania. Rozważania o filozoficz-*

Die Probleme zostały także w Polsce żywo przyjęte. W „Przeglądzie Filozoficznym” z 1918 r. znajdujemy następującą opinię o tym dziele: „Wprowadził aprioryzm do dziedziny historycznej, wykazując, iż w poznaniu historycznym, zupełnie tak samo jak w przyrodoznawstwie, współczynnikiem jest *a priori*. To wstrząsnęło dotychczasowym poglądem pospolitym, że historia jest wiernym odtworzeniem przebiegu dziejowego”²³.

Zmiany w następnych wydaniach *Die Probleme* odzwierciedlają rozwój filozofii Simmla. Między pierwszym a drugim wydaniem książki publikuje on *Philosophie des Geldes* i monografię *Kant*. W pierwszym wydaniu psychologia i logika wyznaczają w sposób istotny koncepcję metody naukowej historii. Historia jest właściwie stosowaną psychologią. Określa ją jako *a priori* nauk historycznych²⁴. Takie ujęcie psychologii miało przynajmniej dwa źródła. Z jednej strony, w czasach Simmlowi współczesnych, psychologia traktowana była jako nauka podstawowa także w stosunku do filozofii. Z drugiej strony, wynikało to z samego rozwoju intelektualnego Simmla. Jak już zaznaczyłem, ważnym etapem wczesnego rozwoju Simmla była *Völkerpsychologie* w kształcie, jaki nadali jej Lazarus i Steinthal. Wyrazem tych związków jest rozprawa *Psychologische und ethnologische Studien über Musik*²⁵. Odejście od *Völkerpsychologie* zaznacza się już w rozprawach *Dantes Psychologie* z 1884 r., a także *Zur Psychologie der Frauen*²⁶. Warto zaznaczyć, iż wydawcami pisma, w którym opublikowano obie prace, byli właśnie Lazarus i Steinthal.

Psychologię określa Simmel ogólnie jako wiedzę o tym, co duchowe. W tym sensie jest ona całkowicie różna od psychologii eksperymentalnej. Określa ona reguły rozumienia cudzego zachowania. W trzecim wydaniu psychologia traktowana jest już jako pewna metoda ujmowania rzeczywistości. Jest ona sposobem badania n a u k o w e g o. W ten sposób uzyskuje historia własną dziedzinę b a d a ń. W pierwszym wydaniu psychologia określa *a priori* historii, w trzecim próbuje Simmel określić *a priori* poznania historycznego. Trzecie wydanie coraz bardziej zbliża się do *Vom Wesen*. Także

---

nich podstawach nauk humanistycznych, Warszawa 1986, s. 26.

²³ L. H a l p e r n, *Jerzy Simmel*, „Przegląd Filozoficzny”, 21(1918), s. 98-99.

²⁴ G. S i m m e l, *Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine erkenntnistheoretische Studie*, wyd. 1, Leipzig 1892, s. 2-4.

²⁵ „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft”, 13(1882), s. 261-305.

²⁶ T e n ń e, *Dantes Psychologie*, „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft”, 15(1884), s. 18-69, 239-276; t e n ń e, *Zur Psychologie der Frauen*, „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft”, 20(1890), s. 6-46.

inaczej ujmuje Simmel pojęcie prawa. Historia potrzebuje własnej koncepcji prawa, którym jest, rozważane w kontekście ogólności–indywidualności, prawo historyczne.

Niektóre z problemów poruszanych w tym okresie twórczości będą interesowały Simmla przez całe życie. Należą do nich na przykład zagadnienia poznania, podstaw i kształtu nauk humanistycznych, teoria rozumienia. Od początku istotne miejsce w jego badaniach zajmują problemy związane z budową teorii socjologicznej. E. Troeltsch mówi nawet, iż wszystkie prace młodego Simmla są w istocie swej socjologiczne²⁷.

Warto również podkreślić, iż w tym czasie Simmel opracowuje niektóre kategorie analizy, które będzie stosował w późniejszych badaniach. Należy do nich na przykład *Wechselwirkung* – wzajemne oddziaływanie – dalej koncepcja *Welt*, a więc specyficznej struktury spostrzegania i działania, mającej własną wewnętrzną logikę²⁸.

3. BADANIA KULTURY I SPOŁECZEŃSTWA

Publikacja *Philosophie des Geldes* traktowana jest najczęściej jako początek drugiej fazy rozwoju intelektualnego Georga Simmla. Z drugiej zaś strony ta właśnie rozprawa jest przez badaczy jego twórczości często ignorowana lub też znajduje się na marginesie ich zainteresowań. H.-J. Dahme i O. Ramstedt określają ją nawet jako to dzieło Simmla, które z jednej strony jest najbardziej systematyczne, a z drugiej – najmniej znane²⁹.

Wbrew temu, co sugerowałby tytuł, *Philosophie des Geldes* nie zawiera rozważań i badań z zakresu ekonomii. Sam Simmel podkreśla nawet, iż tym zagadnieniom nie poświęcił żadnej linijki w swojej książce³⁰. Pieniądz jest dla niego tylko „środkiem, materiałem czy przykładem, użytym po to, aby przedstawić stosunki między najbardziej zewnętrznymi, realistycznymi, przypadkowymi zjawiskami a najbardziej idealnymi potencjami bytu, najgłębszy-

---

²⁷ T r o e l t s c h, *Der historische Entwicklungsbegriff*, s. 423.

²⁸ Do innych ważnych prac socjologicznych młodego Simmla należą również: *Das Problem der Soziologie*, „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich”, 18(1894), s. 257-265; *Zur Methodik der Sozialwissenschaft*, w: tamże, 20(1896), s. 575-585.

²⁹ H.-J. D a h m e, O. R a m m s t e d t, *Einleitung*, w: S i m m e l, *Schriften zur Soziologie*, s. 13.

³⁰ G. S i m m e l, *Philosophie des Geldes*, Leipzig 1900, s. 11.

mi prądami życia jednostkowego i historii”³¹. Z punktu widzenia metodycznego podstawowym celem rozprawy jest danie podbudowy materializmowi historycznemu. Chodzi o pokazanie związków między życiem gospodarczym a kulturą duchową z jednej strony, z drugiej zaś o wykazanie, że same „formy gospodarcze są wynikiem głębszych wartościowań i prądów psychologicznych, a nawet założeń metafizycznych”³².

Philosophie des Geldes to wykład z zakresu teorii czy filozofii kultury. Kultura staje się coraz bardziej przepojona intelektualizmem, rzeczowością, powierzchownością. Pieniądz jest symbolem, wyrazem, ale także nośnikiem jej przemian. H.-J. Woyslawski podkreśla, iż w dziele tym dał Simmel najpełniejszą filozoficzną interpretację ducha kapitalizmu³³, D. Frisby zaś wskazuje, że analizy Simmla wyprzedziły studia i badania Maxa Webera w tej dziedzinie³⁴.

Druga faza rozwoju jest równocześnie czasem bardzo ożywionej i owocnej działalności intelektualnej. W tym okresie Simmel publikuje wiele podstawowych dzieł i rozpraw. W 1904 r. wydaje monografię poświęconą Kantowi: *Kant. Sechzehn Vorlesungen gehalten an der Berliner Universität*. Jest ona niezwykle ważnym źródłem prezentującym jego rozważania z zakresu teorii poznania. Ponadto elementy „Wykładu szesnastego” zawarte będą w jego ostatniej książce socjologicznej: *Grundfragen der Soziologie*.

Wydana w dwa lata później praca *Kant und Goethe. Zur Geschichte der modernen Weltanschauung* jest analizą dwóch przeciwstawnych poglądów czy – jak byśmy powiedzieli dzisiaj – dwóch przeciwstawnych, zracjonalizowanych postaw-ogłądów świata i rzeczywistości. „Kant” to uosobienie intelektualizmu, „Goethe” zaś to wyraz witalno-artystycznej postawy czy widzenia świata. W 1906 r. wychodzi studium o religii – *Die Religion*. Religię pojmuje Simmel w swoisty sposób. Jest ona – podobnie jak sztuka, filozofia, nauka – pewnym sposobem uporządkowania, zorganizowania rzeczywistości, mającym własną, wewnętrzną logikę. Religia, w swoim własnym języku, wyraża całość bytu i stanowi autonomiczny porządek, który nie może być sprowadzany, redukowany do innych porządków³⁵.

³¹ Tamże, s. 12.

³² Tamże, s. 13.

³³ H.-L. W o y s l a w s k i, *Georg Simmels Philosophie des kapitalistischen Geistes*, Berlin 1930, s. 15.

³⁴ D. P. F r i s b y, *Fragments of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer und Benjamin*, Cambridge 1985, s. 13 i 39; H.-J. B e c k e r, *Georg Simmel. Die Grundlagen seiner Soziologie*, Stuttgart 1971, s. 23-24.

³⁵ G. S i m m e l, *Die Religion*, Frankfurt am Main 1922, s. 11 nn.

Wreszcie w 1908 r. publikuje Simmel *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Niemała część tego dzieła składa się z artykułów i rozpraw publikowanych w latach 1903-1908³⁶. Część z nich ukazywała się w czasopismach fachowych, jak „Zeitschrift für Sozialwissenschaft” lub „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”, niektóre jednak publikowane były nawet w gazetach, jak choćby we „Frankfurter Zeitung”. *Soziologie* nie charakteryzuje się już taką systematycznością jak *Philosophie des Geldes*. Sam Simmel podkreśla zresztą fragmentaryczny charakter tej książki. Stwierdza on: „Rozdziały tej książki, jeśli chodzi o metodę, są tylko przykładami, a jeśli chodzi o treść, są tylko fragmentami tego, co chciałbym uważać za naukę o społeczeństwie”. Książka ta stanowi początek procesu tworzenia nauki, jest to – jak podkreśla autor – „początek nieskończonej długiej drogi”³⁷. Simmel pojmuje ją jako próbę zdefiniowania treści pojęć socjologicznych, chce określić miejsce socjologii w systemie nauk, opisać metody jej badania i wreszcie wyznaczyć jej zadania jako nauki. Dotychczasowa socjologia zajmowała się wielkimi tworamii społecznymi, takimi jak państwa, klasy, związki zawodowe, stany społeczne, formy rodzin. Są to twory w pełni już ukształtowane i wydawałoby się, że właśnie one tworzą społeczeństwo i dlatego powinny być przedmiotem rozważań odrębnej nauki. Jednakże oprócz tych wielkich, już ukształtowanych form istnieje niezliczona liczba zjawisk, form i stosunków wzajemnego oddziaływania, które się nakładają i wchodzą w te oficjalne struktury. One właśnie tworzą to, co znamy jako społeczeń-

---

³⁶ Do *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* włączył Simmel następujące, wcześniej opublikowane artykuły i rozprawy: *Über räumliche Projektionen sozialer Formen*, „Zeitschrift für Sozialwissenschaft”, 6(1939), s. 287-302; *Soziologie des Raumes*, „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich”, 27(1903), s. 23-71; *Soziologie der Konkurrenz*, „Neue Deutsche Rundschau”, 16(1905), s. 746-753; *Zur Soziologie der Armut*, „Archiv für Sozialwissenschaft”, 22(1906), s. 1-30; *Dankbarkeit. Ein soziologischer Versuch*, „Morgen”, 1(1907), s. 593-598; *Zur Philosophie der Herrschaft. Bruchstücke aus einer Soziologie*, „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich”, 31(1907), s. 439-471; *Zur Soziologie des Adels. Fragmente aus einer Formlehre der Gesellschaft*, „Frankfurter Zeitung”, 27 XII 1907; *Zur Soziologie der Sinne*, „Neue Deutsche Rundschau”, 18(1907), s. 1025-1036; *Soziologie der Über- und Unterordnung*, „Archiv für Sozialwissenschaft”, 24(1907), s. 477-546; *Der Brief. Aus einer Soziologie des Geheimnisses*, „Österreichische Rundschau”, 15(1908), s. 334-336; *Der Mensch als Feind. Zwei Fragmente aus einer Soziologie*, „Morgen”, 2(1908), s. 55-60; *Psychologie des Schmuckes*, „Morgen”, 2(1908), s. 454-459; *Über das Wesen der Sozialpsychologie*, „Archiv für Sozialwissenschaft”, 26(1908), s. 285-291.

³⁷ G. S i m m e l, *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, Leipzig 1908, s. 17.

stwo. Simmel podaje – jak mówi – „przypadkowo wybrane przykłady” takich form. Są to: spostrzeganie innych ludzi, zazdrość, pisywanie listów, wspólne spożywanie posiłków, wdzięczność, zapytanie o drogę. „Tysiące tych stosunków rozgrywających się między osobami, stosunków trwałych czy chwilowych, przelotnych czy bogatych w konsekwencje, świadomych czy nieświadomych, nieprzerwanie łączy nas z innymi”. Te formy to „atomy społeczeństwa”, ich badania zaś porównuje Simmel z użyciem mikroskopu³⁸. Koncentracja na tych formach lepiej pozwoli uchwycić całą złożoność życia społecznego.

Po publikacji *Soziologie* zainteresowania Simmla tą dziedziną słabną. E. Troeltsch przytacza nawet wypowiedź uczonego, zgodnie z którą socjologia miała w późniejszym okresie stanowić margines jego zainteresowań³⁹. Z badaczy współczesnych podobną opinię wygłasza F. H. Tenbruck. Jego zdaniem, *Soziologie* ukazała się w momencie, gdy Simmel całkowicie przestał się interesować socjologią i zwrócił się ku problemom filozoficznym i estetycznym⁴⁰.

Warto również podkreślić, iż w okresie tym dokonuje się pewna zmiana poglądów Simmla. Przede wszystkim dotyczy to jego ujęcia wartości. Coraz wyraźniej stają się one dziedziną autonomiczną. W *Philosophie des Geldes* podkreśla on: „Podczas gdy proces wartościowania, jako proces psychiczny, jest całością świata natury, jednak to, co my przez ten proces rozumimy, jego sens pojęciowy, jest czymś całkowicie od tego świata niezależnym” (podkreślenia: Georg Simmel)⁴¹. Świat wartości to porządek autonomiczny. Podobnie jak porządek bytu, wartość jest zjawiskiem pierwotnym, podstawowym (*Urphänomen*). Wartość należy odróżnić od psychologicznego procesu wartościowania. Świat wartości leży poza obiektywnością i subiektywnością, w sferze tak zwanego „trzeciego królestwa” czy w „państwie idealnych treści” (*das dritte Reich, Reich der idealen Inhalte*)⁴².

Zmiana poglądów dotyczy także sposobu ujmowania *a priori* poznania. W swym studium o Kancie stwierdza Simmel: „To, co ma być przedmiotem doświadczenia, jest zależne od form doświadczenia, które są pierwotną własnością naszego umysłu i przez które nasz umysł ujmuje rzeczywistość, albo

³⁸ Tamże, s. 18-19.

³⁹ E. T r o e l t s c h, *Der Historismus und seine Probleme*, Tübingen 1922, s. 573.

⁴⁰ F. H. T e n b r u c k, *Georg Simmel (1858-1918)*, „Kölner Zeitschrift für Soziologie Sozialpsychologie”, 10(1958), s. 592-593.

⁴¹ S i m m e l, *Philosophie des Geldes*, s. 24-25.

⁴² Tamże, s. 36.

dokładniej, nasz duch nie tyle posiada te formy, ile n i m i j e s t” (podkr. moje – S. C.)⁴³. Jest to więc wyraźna rezygnacja z psychologicznego pojmowania Kantowskich kategorii *a priori*. Druga faza jest więc odejściem Simmla od psychologizmu. Zmiana ta jest dosyć wyraźna na przykład w drugim i trzecim wydaniu *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*.

Simmel był oczywiście świadom przemian swoich poglądów. W przedmowie do drugiego wydania *Einleitung in die Moralwissenschaft* z 1904 r. mówi o zmianie swoich poglądów, więcej, o istotnych błędach pierwszego wydania tej rozprawy⁴⁴. Wyrazem tych przemian jest choćby wizja etyki zawarta w *Soziologie*. Ujmowanie etyki jako swego rodzaju socjologii – podkreśla Simmel – to pozbawienie jej najgłębszych i najsztelniejszych treści⁴⁵.

4. FILOZOFIA ŻYCIA

Za początek trzeciej fazy rozwoju uważany jest zwykle rok 1908, po wydaniu tak zwanej „dużej socjologii”. W publikacjach Simmla zaczynają wyraźnie dominować rozprawy z zakresu filozofii kultury, estetyki, zwłaszcza zaś filozofii życia. Etap ten bywa często nazywany właśnie okresem filozofii życia. W pewnym sensie przygotowaniem do tego etapu są analizy i rozważania zawarte w monografiach wielkich twórców. Oprócz już wcześniej wymienionych, poświęconych Kantowi i Goethemu, publikuje Simmel w 1907 r. rozprawę: *Schopenhauer und Nietzsche. Ein Vortragszyklus*, w 1913 zaś monografię poświęconą Goethemu: *Goethe*. Rozprawa o Rembrandcie z 1916 r.: *Rembrandt. Ein kunstphilosophischer Versuch*, jest ostatnią z wielkich monografii.

Monografie te, podobnie jak wcześniejsze, nie są rozprawami historycznymi, zakładają bowiem znajomość omawianych postaci. Celem Simmla jest pokazanie ponadczasowego znaczenia ich myśli i dzieł. Chce on przedstawić to, co istotne, co tworzy rdzeń ich systemów. W ten sposób lepiej możemy zrozumieć wkład tych twórców do powszechnej kultury, do kultury ducha⁴⁶.

---

⁴³ G. S i m m e l, *Kant. Sechzehn Vorlesungen gehalten an der Berliner Universität*, wyd. 5, München 1922.

⁴⁴ T e n ż e, *Einleitung*, s. V-VI.

⁴⁵ T e n ż e, *Soziologie*, s. 257.

⁴⁶ T e n ż e, *Schopenhauer und Nietzsche. Ein Vortragszyklus*, wyd. 2, München 1920, s. III.

I znowu podstawową metodą wykładu Simmla, podobnie jak przy porównaniu Kanta z Goethem, jest przeciwstawienie dwóch różnych systemów filozoficznych, dwóch różnych postaci. Jest on bowiem zdania, iż „postać jednego [myśliciela] staje się wyraźna dopiero przy porównaniu z drugim”⁴⁷. Co ważniejsze, takie przeciwstawienie odmiennych systemów, z zachowaniem ich odrębności, jest uzasadnione tym, że podmiot poznający może dzięki temu pełniej uchwycić całe bogactwo życia, które przecież oscyluje między przeciwieństwami⁴⁸. Zgodnie z tym podejściem, między Schopenhauerem a Nietzschem istnieją istotne różnice: „Podczas gdy Schopenhauer zna jedną, jedyną absolutną wartość, a mianowicie nie-życie (*Nicht-Leben*), to Nietzsche zna także tylko jedną wartość, a mianowicie – życie (*Leben*)”⁴⁹.

Można też powiedzieć, że w monografiach tych metoda analizy przebiega według schematu: życie–forma. Oznacza to, iż Simmel próbuje opisać relacje między życiem a formą. Jest to widoczne na przykład w monografii o Rembrandcie. Jest ona nie tyle interpretacją malarstwa Rembrandta, ile malarstwa w ogóle. Ściślej mówiąc, podstawowym problemem jest przedstawienie wzajemnej relacji między życiem a formą. Jest to problem nie tylko sztuki, lecz także całego bytu. W przeciwieństwie bowiem do sztuki klasycznej (na przykład starożytności czy renesansu), w której forma opanowała i podporządkowała sobie życie, w sztuce Rembrandta, szczególnie zaś w portrecie i sztuce religijnej, zasada formy jest podporządkowana zasadzie życia. Forma jest u niego „momentem życia”, wyraża „jego istotę i stawanie się” (*Werden*)⁵⁰.

Szczególny stosunek miał Simmel do Goethego. Jest on dla niego najlepszym przykładem harmonii życia i formy czy życia i idei. Jak podkreśla Frischeisen-Köhler: „Goethe jest dla niego największym interpretatorem i twórcą życia”⁵¹. Wielkość Goethego polega przede wszystkim na tym, iż występuje w nim właśnie jedność życia i formy, nie zaś na tym, że stworzył genialne dzieła. To, co czyni dzieło Goethego tak nieporównywalnym, to fakt, iż w każdym momencie pulsuje w nim bezpośrednio tętno życia. Może to powodować niekiedy, iż jego dzieła są momentami gorsze niż dzieła drugorzędnych nawet twórców, gdyż ich twórczość jest regulowana przez

⁴⁷ Tamże, s. 17.

⁴⁸ Tamże, s. 18.

⁴⁹ Tamże, s. 195. W innym miejscu tej rozprawy (s. 107) tak oto przedstawia Simmel obydwu myślicieli: „Według Nietzschego chcemy, gdyż żyjemy, a według Schopenhauera żyjemy, gdyż chcemy”.

⁵⁰ G. S i m m e l, *Rembrandt. Ein kunstphilosophischer Versuch*, Leipzig 1916, s. 70.

⁵¹ F r i s c h e i s e n - K ö h l e r, art. cyt., s. 30.

normę przeciwną życiu⁵². Tak więc genialność i wielkość Goethego wyrażają się w tym, iż jego dzieło pozostaje w ścisłym, stałym i bezpośrednim związku z życiem. W swoich rozważaniach o indywidualizmie Simmel zwraca ponadto uwagę na to, iż Goethe jest ucieleśnieniem ducha niemieckiego (*deutscher Geist*)⁵³.

Uzasadniając swą filozofię życia, Simmel wskazuje, iż jej znaczenie i pozycja związane są z rozwojem współczesnego społeczeństwa. Podczas gdy w starożytnej Grecji podstawowym pojęciem było pojęcie „bytu” (*Sein*), a w okresie chrześcijańskiego średniowiecza pojęcie „Boga”, w renesansie pojęcie „ja” (*Ich*), w wieku XIX zaś pojęcie „społeczeństwa”, to w czasach jemu współczesnych takim *Zentralbegriff* jest pojęcie „życia”. „Pojęcie podstawowe – jak wyjaśnia Simmel – to takie, które w sposób najpełniejszy pozwala wytłumaczyć prądy umysłowe danej epoki, a w którym równocześnie one wyrażają się najpełniej”⁵⁴.

W tej fazie twórczości Simmel jest pod wpływem Bergsona. Zabiega o popularyzację idei filozofa francuskiego, współpracuje przy niemieckim wydaniu *L'évolution créatrice*, uważa go bowiem za najwybitniejszego żyjącego filozofa⁵⁵.

Filozofia życia Simmla jest jednak równocześnie – podobnie jak u Diltheya – filozofią kultury. Widać to wyraźnie w jego testamencie filozoficznym, rozprawie opublikowanej w 1918 r. pt. *Lebensanschauung. Vier metaphysische Kapitel*. Życie ujmuje Simmel przede wszystkim w znaczeniu kulturotwórczym, duchowym.

Istotą życia jest stała transcendencja. Proces życia to bezustanne tworzenie, nieprzerwany rozwój. W ten sposób „życie jest równocześnie życiem i czymś więcej niż życie. Przyjmuje więc ono postać «Mehr-Leben»”⁵⁶. Wytwory życia, na przykład życia duchowego, mają już w momencie powstania własne znaczenie, trwałość i wewnętrzną logikę, stają się tworamii autonomicznymi. W ten sposób przeciwstawiają się życiu, są w opozycji wobec

---

⁵² G. S i m m e l, *Goethe*, wyd. 4, Leipzig 1921, s. 8.

⁵³ Tamże, s. 45.

⁵⁴ T e n ż e, *Der Konflikt der modernen Kultur. Ein Vortrag*, München 1918, s. 11 nn.

⁵⁵ Informacje dotyczące stosunku Simmla do Bergsona zawarte są między innymi we wspomnieniach jego syna. Zgodnie z jego relacją, Georg Simmel, określając swój stosunek do Bergsona, miał powiedzieć: „Cieszę się z tego, że Bergson wie więcej niż ja, jednakże to, że wiem mniej niż on, jest dla mnie bolesne”. W ramach wykładów z historii filozofii omawiał Simmel również filozofię Bergsona. Por. S i m m e l, *Auszüge*, s. 263-264.

⁵⁶ T e n ż e, *Lebensanschauung. Vier metaphysische Kapitel*, Leipzig 1918, s. 21-22.

życia – dodajmy – które je wytworzyło. Życie staje się czymś „więcej-niż-życiem” (*Mehr-als-Leben*)⁵⁷. Twory życia to nie tylko jego manifestacje, to także autonomiczne byty, które je ograniczają i narzucają mu schematy, ujmują je w formy.

Między zasadą życia a zasadą formy istnieje fundamentalna sprzeczność. Życie może się manifestować i rozwijać tylko poprzez formy, które już w momencie powstania krępują je i ograniczają. Proces autonomizacji form jest szczególnie wyraźny w sferze ducha. Simmel wiele uwagi poświęca właśnie tworzeniu form w sferze duchowej. Mamy tu do czynienia z procesem, który określa on jako „obróć osi życia” czy „zwrot ku idei” (*Achsendrehung des Lebens, Wendung zur Idee*)⁵⁸. Jest to sytuacja, w której formy wytworzone przez życie są do tego stopnia samodzielne i ukształtowane, że same zaczynają kształtować i podporządkowywać sobie życie. Przykładem „obrotu osi życia” jest powstanie nauki, sztuki, religii, prawa itd. Jest to też – innymi słowami – „przejście formy z jej znaczenia witalnego w znaczenie idealne”⁵⁹. Podporządkowanie się tym obiektywnym formom i asymilacja ich treści tworzą z materiału życia życie w pełni ludzkie. Równocześnie w procesie tym tkwi to, co Simmel określa „tragedią kultury”. Kultura jest bowiem spotkaniem, syntezą duszy subiektywnej i obiektywnych tworców duchowych⁶⁰.

We współczesnym społeczeństwie synteza ta jest coraz trudniejsza do zrealizowania, owo spotkanie zdarza się coraz rzadziej. Człowiek bowiem nie jest w stanie opanować lawinowo wzrastającej liczby wytworów kultury obiektywnej. Co więcej, czuje się przez nie osaczony. Nie rozumie ich, a równocześnie nie może ich odrzucić. Ich rozwój bowiem wyznacza ich własna, wewnętrzna logika. Człowiek czuje się wyalienowany, wyłączony. Obecnie między kulturą rzeczy a kulturą ludzi wyrasta przepaść⁶¹. W konsekwencji nie można mówić o pełnym, harmonijnym rozwoju człowieka.

Ten model wyjaśniania stosował Simmel wcześniej do analizy rozwoju społecznego, ściślej – relacji między jednostką a społeczeństwem. Tutaj również mamy do czynienia z tragedią, jest to „tragedia społeczna”. Jednostki

---

⁵⁷ Tamże, s. 25.

⁵⁸ Tamże, s. 28.

⁵⁹ Tamże, s. 38-39.

⁶⁰ G. S i m m e l, *Der Begriff und die Tragödie der Kultur*, w: t e n ż e, *Philosophische Kultur. Gesammelte Essays*, Leipzig 1911, s. 249.

⁶¹ T e n ż e, *Die Zukunft unserer Kultur*, w: t e n ż e, *Brücke und Tür. Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst und Gesellschaft*, Im Verein mit M. Susmann, Hrsg. M. Landmann, Frankfurt am Main 1957, s. 95.

tworzą formy społeczne, są one bowiem niezbędne do ich funkcjonowania i rozwoju. Formy te uwalniają i rozwijają indywidualność. Jednakże im bardziej rozwinięta jest indywidualność, tym bardziej stają się one dla niej przeszkodą, barierą w jej rozwoju. Mogą nawet ją zniszczyć. W działaniu społecznym jednostka musi przyjąć te formy, które są powszechne, czyli najprostsze, typowe dla „mas”, musi więc zrezygnować ze swojej indywidualności⁶².

Istotną częścią filozofii życia Simmela jest jego koncepcja prawa indywidualnego (*individuelles Gesetz*). Podczas gdy prawo klasyczne reguluje indywidualne, pojedyncze działania, prawo indywidualne opiera się na totalności poszczególnego życia. Prawo to przysługuje tak zwanemu „jakościowemu indywiduum”. Modelowymi przykładami takich indywiduów są dla Simmela Goethe czy Rembrandt. Prawo indywidualne ma ułatwić realizację tego indywiduum, stoi ono bowiem niejako poza społeczeństwem i nie jest przez nie determinowane. „Jakościowe indywiduum nie ma żadnego zewnętrznego «Sollen», obowiązku, powinności. Ma ono siłę samo wyznaczać dla siebie prawo, które odpowiada jego własnemu, tylko dla niego typowemu ideałowi. W tym sensie jest ono twórcą własnych norm etycznych, które jednak są tak samo wiążące jak normy zewnętrzne. Normy te dają podstawę i wyznaczają rozwój własnej osobowości”⁶³.

Wiele prac tego okresu poświęconych jest filozofii, filozofii kultury i estetyce. Należą do nich na przykład: *Hauptprobleme der Philosophie* z 1910 r. czy *Philosophische Kultur* z 1911 r. Simmel ponawia ponadto badania nad zagadnieniami, którymi zajmował się wcześniej, powraca do zagadnień historii i rozumienia, czego wyrazem jest rozprawa z 1916 r. *Das Problem der historischen Zeit*.

Filozofię pojmował Simmel dość specyficznie. „Istota filozofii” – jak podkreśla – „polega nie tyle na jej treści, która jest znana, konstruowana, w którą się wierzy, ile na określonej postawie duchowej wobec świata i życia. Jest to funkcjonalny sposób i rodzaj ujmowania rzeczy oraz duchowej, wewnętrznej ich analizy”⁶⁴. Filozofia to „duchowe zachowanie wobec całości bytu”. W tym ujęciu filozofia jest w pewnym sensie wyrazem postawy filozofa wobec świata.

---

⁶² T e n ż e, *Grundfragen der Soziologie (Individuum und Gesellschaft)*, wyd. IV, Berlin 1984, s. 39.

⁶³ T e n ż e, *Lebensanschauung*, s. 4.

⁶⁴ T e n ż e, *Brücke und Tür*, s. 2.

Wprawdzie badania i zainteresowania socjologiczne są w tym czasie nieco słabsze, Simmel jednak nadal publikuje rozprawy z tej dziedziny. Należą do nich: *Soziologie der Geselligkeit*, zawierająca treść wykładu wygłoszonego w czasie pierwszego zjazdu Niemieckiego Towarzystwa Socjologicznego we Frankfurcie, dalej *Soziologie der Mahlzeit, Über Takt. Soziologie der Geselligkeit* oraz *Weibliche Kultur*⁶⁵.

W roku 1917 publikuje Simmel – już jako jedną z ostatnich książek wydanych za życia – *Grundfragen der Soziologie (Individuum und Gesellschaft)*. W stosunku do poprzednich ujęć Simmel wyodrębnia tu trzy zasadnicze dziedziny socjologii: socjologię ogólną (*allgemeine Soziologie*), socjologię czystą lub formalną (*reine oder formale Soziologie*) i wreszcie socjologię filozoficzną (*philosophische Soziologie*). Podstawą tego wyodrębnienia są trzy zasadnicze grupy problemów.

Socjologia ogólna stara się odpowiedzieć na pytania o prawa procesów społecznych, o warunki sprawowania władzy grupowej, chce opisać w kategoriach wartości relacje między zachowaniami, działaniami, myśleniem zbiorowym a odpowiednimi działaniami podejmowanymi przez jednostkę. Jej celem jest całościowe ujęcie życia społecznego⁶⁶.

Socjologia czysta bada i opisuje formy, które ze zwykłej sumy jednostek tworzą społeczeństwo lub społeczeństwa⁶⁷.

Socjologia filozoficzna opracowuje podstawowe pojęcia, aksjomaty, metody badań, a także interpretuje rzeczywistość społeczną, wychodząc już poza dziedzinę empiryczną. Tworzy w ten sposób pewien całościowy obraz tej rzeczywistości⁶⁸.

Niektórzy badacze Simmla, na przykład M. Landmann⁶⁹, a za nim H.-J. Dahme⁷⁰, wskazują, że można wyodrębnić jeszcze jedną, czwartą fazę twórczości Simmla. Jest ona widoczna w tak zwanych „przemówieniach wojennych” – *Kriegsreden*. Zostały one wydane w 1917 r. w książce *Der Krieg*

---

⁶⁵ T e n ż e, *Soziologie der Geselligkeit*, „Frankfurter Zeitung”, 21-22 X 1910; *Soziologie der Mahlzeit*, „Berliner Tageblatt”, 10 X 1910; *Weibliche Kultur*, „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”, 33(1911); *Über Takt. Soziologie der Geselligkeit*, „Frankfurter Zeitung”, 22 X 1911.

⁶⁶ T e n ż e, *Grundfragen*, s. 20.

⁶⁷ Tamże, s. 26 nn.

⁶⁸ Tamże, s. 29.

⁶⁹ M. L a n d m a n n, *Georg Simmel: Konturen seines Denkens*, w: *Ästhetik und Soziologie*, s. 10.

⁷⁰ H.-J. D a h m e, *Soziologie als exakte Wissenschaft. Georg Simmel Ansatz und seine Bedeutung in der gegenwärtigen Soziologie*, Stuttgart 1981, s. 287.

*und die geistigen Entscheidungen. Reden und Aufsätze*⁷¹. Według Landmanna, *Kriegsreden* zawierają wyjątki, które po śmierci Simmla zaznaczyły się w teologii dogmatycznej, egzystencjalizmie, ekspresjonizmie, a także w faszyzmie. Sam Simmel dosyć szybko zrewidował te poglądy⁷².

Dahme wskazuje natomiast, iż *Kriegsreden* sprawiają wrażenie, jakoby Simmel odszedł od tak bardzo typowego dla siebie relatywizmu. Po raz pierwszy bowiem mówi Simmel o wojnie jako o sytuacji absolutnej, gdy „nie ma żadnego «jeśli» czy «albo», gdy nie ma żadnego kompromisu”⁷³. H.-J. Dahme, powołując się przy tym na wcześniejsze pisma, wskazuje, iż wojna jako sytuacja absolutna jest nie tyle stwierdzeniem faktu empirycznego, ile raczej wyrazem nadziei na stworzenie nowego człowieka, nowej Europy po wojnie. Jednym ze źródeł tej wojny jest „mamonizm”, a więc całkowite panowanie pieniądza jako celu samego w sobie⁷⁴. Simmel, zwłaszcza z początku, wierzy, że po wojnie, która jest momentem przełomowym, można będzie poprzez odpowiednie wychowanie stworzyć nowego człowieka i nowe społeczeństwo. W tym kontekście *Kriegsreden* są także krytyką aktualnego stanu społeczeństwa i kultury. *Przemówienia wojenne* spowodowały żywą, często negatywną reakcję wśród współczesnych. W związku z nimi E. Bloch określa nawet Simmla mianem *teutonischer Zionist* (teutońskiego syjonisty)⁷⁵.

5. PROBLEM KONTYNUACJI

Powstaje pytanie o wzajemne relacje między omówionymi powyżej okresami twórczości Simmla. Czy stanowią one oddzielne, nie powiązane ze sobą całości, czy też można mówić o kontynuacji, ciągłości, rozwoju? Ważne jest również pytanie o miejsce socjologii w całej twórczości Simmla.

---

⁷¹ G. S i m m e l, *Der Krieg und die geistigen Entscheidungen. Reden und Aufsätze*, München 1917.

⁷² Wyrazem tej zmiany poglądów jest opinia wyrażona w 1917 r.: W historii Niemiec były dwie katastrofy: wojna trzydziestoletnia i rządy Wilhelma II. W przyszłości będzie się mówiło, że Wilhelm zniszczył Cesarstwo Niemieckie, które zbudował Bismarck. *Buch des Dankes an Georg Simmel. Briefe und Erinnerungen, Bibliographie*, Hrsg. K. Gassen, M. Landmann, Berlin 1958, s. 13.

⁷³ S i m m e l, *Der Krieg*, s. 20-21.

⁷⁴ Tamże, s. 12-13.

⁷⁵ M. L a n d m a n n, *Ernst Bloch über Simmel*, w: *Ästhetik und Soziologie*, s. 271.

Przedstawione okresy twórczości były i są przez badaczy różnie interpretowane. Niekiedy są one traktowane jako wyraźnie określone, niemalże niezależne etapy, kiedy indziej podkreśla się ciągłość, pogłębianie raz podjętej problematyki. Są i tacy badacze, którzy rezygnują z periodyzacji jako metody uporządkowania tej bogatej i różnorodnej twórczości.

W literaturze interpretacyjnej Simmla znajdujemy opracowania, które koncentrują się na jednym z wymienionych okresów lub też na jednym podstawowym dziele. W efekcie nawet w literaturze najnowszej powstają monografie, które przedstawiają Simmla w bardzo różny sposób. P.-E. Schnabel, wybitny badacz Simmla, zauważa w związku z tym, iż interpretacje te sprawiają wrażenie, jakby była w nich mowa o różnych autorach⁷⁶.

I rzeczywiście, Simmel raz jest estetyzującym, „mieszczańskim” filozofem salonowym, jak na przykład u S. Hübner-Funk⁷⁷. Kiedy indziej jest impresjonistą poruszającym się między światem sztuki, filozofii i nauki, a jego twórczość nie ma wyraźnie zaznaczonych, jednoznacznych rysów. D. Frisby mówi o Simmlu, określając go tytułem znanej książki R. Musila, jako o „człowieku bez właściwości” (*Mann ohne Eigenschaften*)⁷⁸. Według P. Christian, zarówno filozofia, jak i socjologia Simmla znajdują się pod wyraźnym wpływem systemu Hegla⁷⁹. Można przytoczyć dużo więcej tak rozbieżnych opinii. Czy wobec tego jest to twórczość tak niejednorodna i niesystematyczna, iż mówienie o systemie, koncepcji Simmla nie ma uzasadnienia?

Wydaje się, że można wskazać przynajmniej kilka płaszczyzn, które łączą w pewną całość badania i rozważania Simmla. Płaszczyzną bodaj najważniejszą są podstawowe pytania, problemy, które Simmel stawia i próbuje rozwiązać. Takim podstawowym pytaniem, zasadniczym problemem badawczym jest dla niego pytanie o samo poznanie, czyli zagadnienie poznania.

W jednej ze swych wczesnych rozpraw, a mianowicie w opublikowanej w 1896 r. *Zur Methodik der Socialwissenschaft*, Simmel nie tylko uzasadnia swoje zainteresowania poznaniem, lecz także określa zakres badań w tej

---

⁷⁶ P. E. S c h n a b e l, *Positivismus, Ästhetismus, Impressionismus. Simmel-Renaissance in der Sackgasse*, w: *Georg Simmel und die Moderne*, s. 284.

⁷⁷ S. H ü b n e r - F u n k, *Georg Simmels Konzeptionen von Gesellschaft. Ein Beitrag zum Verhältnis von Soziologie, Ästhetik und Politik*, Köln 1982.

⁷⁸ D. P. F r i s b y, *Sociological Impressionism. A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*, London 1981, s. 165.

⁷⁹ P. C h r i s t i a n, *Einheit und Zwiespalt. Zum hegelianisierenden Denken in der Philosophie und Soziologie Georg Simmels*, Berlin 1978.

dziedzinie. Otóż poznanie staje się problemem wtedy, gdy nie dostarcza pożytecznych treści zarówno w życiu codziennym, jak i w sferze ducha. Taką właśnie sytuację – podkreśla Simmel – przeżywamy obecnie. Poznanie staje się bowiem coraz bardziej niedostateczne, nie potrafi sprostać wymogom czasu, odbieramy je jako wrogię. Konieczna jest więc refleksja nad podstawami poznania, jego sensem i obowiązującymi zasadami. Prowadzone do tej pory nie kończące się spory i dyskusje nie rozwiązują tego problemu. Potrzebna jest krytyka poznania, która pełniłaby tę samą funkcję, co w swoim czasie krytyka poznania sformułowana przez Kanta⁸⁰.

U podłoża Simmlowskiej krytyki poznania leżą więc: z jednej strony, diagnoza stanu poznania, z drugiej zaś chęć określenia prawidłowości naszego poznania, zrozumienia go. Warto podkreślić, iż poznanie pojmuję Simmel szeroko, zarówno jako poznanie naukowe, jak i to, które jest podstawą naszego codziennego działania. W swojej *Anfang einer unvollendeten Selbstdarstellung* podkreśla: „Punktem wyjścia były dla mnie studia teoriopoznawcze i studia nad Kantem, którym towarzyszyły studia historyczne i studia z zakresu nauk społecznych”⁸¹.

Problematyka teoriopoznawcza jest podstawową dziedziną badań Simmela, poczynając od *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*, a na *Lebensanschauung* kończąc, występuje więc w całej jego twórczości. Warto podkreślić, iż zagadnienia teoriopoznawcze zawarte są nie tylko w pracach, które określilibyśmy jako rozprawy z zakresu teorii poznania, lecz także stanowią one ważną część rozważań poświęconych zagadnieniom z zakresu etyki, estetyki, teorii kultury. Przykładami mogą tu być choćby *Einleitung in die Moralwissenschaft*, *Die Philosophie des Geldes*, *Hauptprobleme der Philosophie*, *Vom Wesen des historischen Verstehens*. Stanowią one również istotną część jego rozważań dotyczących socjologii. W *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* określa nawet socjologię jako „Erkenntnistheorie der Gesellschaft”⁸². Określenie to zresztą powtarza w *Grundfragen der Soziologie*.

Kwestię poznania pojmuję Simmel szeroko. Obejmuje ona zarówno poznanie w życiu codziennym, jak i cały obszar nauk humanistycznych. Podobnie jak wcześniej Kant określił zasady poznania nauk przyrodniczych, tak

---

⁸⁰ G. S i m m e l, *Zur Methodik der Socialwissenschaft*, „Jahrbuch für Verwaltung und Volkswirtschaft in Deutschen Reich”, 20(1896), s. 227-228.

⁸¹ T e n ż e, *Anfang einer unvollendeten Selbstdarstellung*, w: *Buch des Dankes*, s. 9.

⁸² T e n ż e, *Soziologie*, s. 32.

Simmel chce określić te zasady dla nauk humanistycznych. Badania teorio-poznawcze – jak wskazuje w cytowanej już *Anfang einer unvollendeten Selbstdarstellung* – doprowadzają go do rozróżnienia „formy i treści obrazu historycznego”. Rozróżnienie to stało się później „zasadą metodyczną w obrębie dyscypliny szczegółowej, a mianowicie socjologii”. Analizując warunki poznania socjologicznego, formułuje Simmel zasadę *Wechselwirkung*, jako zasadę poznania, którą następnie przekształca w „ogólną zasadę metafizyczną”⁸³.

Te wypowiedzi nie tylko wskazują na powiązanie teorii poznania z socjologią, lecz przede wszystkim świadczą o pewnej ciągłości badań, o wzajemnym ich powiązaniu w różnych dziedzinach, o dążeniu do naświetlenia problemu z różnych perspektyw poznawczych. Przykładem ilustrującym takie podejście mogą być rozważania zawarte w ostatniej rozprawie filozoficznej, czyli w *Lebensanschauung*. E. Troeltsch podkreśla oryginalność analiz zawartych w drugim rozdziale tej rozprawy⁸⁴. Trudno się zgodzić z tą opinią, gdyż proces, który Simmel opisuje w rozdziale *Die Wendung zur Idee*, a mianowicie „obrót osi życia”, był przedmiotem jego badań już w *Psychologie des Geldes*⁸⁵, a także w *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Rozdział ten zawiera również analizy dotyczące zasad percepcji⁸⁶.

Z badaniem poznania związany jest ściśle problem rozumienia. Jest on bowiem podstawowym warunkiem i wymogiem percepcji świata historyczno-społecznego. Rozumienie w tym sensie leży u podstaw nauk humanistycznych. Z poznaniem związana jest również jego specyficzna koncepcja filozofii. Jest ona bowiem nie tylko sposobem ujmowania rzeczywistości, analizą podstaw rzeczywistości, lecz także ważnym etapem uprawiania nauki.

Oprócz szeroko rozumianej teorii poznania, obejmującej to, co dzisiaj określilibyśmy jako teorię poznania i metodologię, można wskazać jeszcze kilka problemów i dziedzin, które stanowią stały przedmiot badań i zainteresowań Georga Simmla. Należy do nich teoria kultury, zwłaszcza zagadnienia jej przemian. Cechą analiz Simmla w tej dziedzinie jest brak ujęcia historycznego, ahistoryczność⁸⁷. Tego typu analizy przeprowadza on na przykład w *Philosophie des Geldes*. Wyjątkiem pod tym względem jest artykuł opubli-

⁸³ T e n ż e, *Anfang einer*, s. 9.

⁸⁴ T r o e l t s c h, *Der historische Entwicklungsbegriff*, s. 444.

⁸⁵ S i m m e l, *Philosophie des Geldes*, s. 212-213, 208-209. Por. t e n ż e, *Soziologie*, s. 20, 236, 279, 569.

⁸⁶ T e n ż e, *Lebensanschauung*, s. 76.

⁸⁷ S. K r a c a u e r, *Georg Simmel*, „Logos”, 9(1920-1922), s. 307.

kowany w USA⁸⁸. Problemy: jednostka a kultura, jednostka a społeczeństwo, to następne stałe obiekty jego zainteresowań i badań. Simmel opisuje zagrożenia jednostki, jej indywidualności, związane z rozwojem społecznym i rozwojem kultury, określa je jako „tragedie”, mówi wręcz o „tragedii społecznej” i „tragedii kultury”. Ważne i również wielokrotnie podejmowane w jego badaniach są studia poświęcone religii⁸⁹, estetyce, wybitnym twórcom, będącym równocześnie dla niego wybitnymi indywidualnościami. W literaturze interpretacyjnej Simmla podnoszona jest aktualność i znaczenie jeszcze jednej dziedziny badań: funkcji i pozycji społecznej kobiet czy ogólniej – ról społecznych wyznaczonych przez płeć. Simmel jest w związku z tym określany jako klasyk socjologii płci czy socjologii kobiet⁹⁰.

Z bogatej twórczości Simmla możemy więc wyodrębnić kilka głównych problemów i nurtów badań. Powstaje więc pytanie o sens i charakter dokonanej wcześniej periodyzacji. Nawet ten krótki przegląd pokazuje, iż punkty ciężkości badań, ich zakres i dziedziny zmieniają się, a co znacznie ważniejsze, różne są też odpowiedzi na postawione pytania. Simmel pozostaje bowiem w poszczególnych okresach pod wpływem różnych myślicieli. Są to na przykład: Kant, Dilthey, Hegel, Spencer, Nietzsche, Schopenhauer, Bergson.

Kant odgrywa szczególną i wyjątkową rolę w twórczości Simmla. Jest on w niej obecny, począwszy od pierwszej, aż do ostatniej publikacji, a więc od *Das Wesen der Materie...* do *Lebensanschauung*. Nauka Kanta jest dla Simmla punktem wyjścia, jego zamiarem jednak jest jej poszerzenie, pogłębienie, a także krytyka. Główne idee Kanta mają dzisiaj – jak podkreśla Simmel w swej rozprawie *Was ist uns Kant* – ogromne znaczenie, zwłaszcza na terenie nauk humanistycznych (*Geisteswissenschaften*). Jeśli badamy podstawy poznania, to „także dzisiaj musimy uczyć się Kanta”. Bez jego badań spekulacje o rzeczywistości nie miałyby sensu, byłyby jak praca bez narzędzi⁹¹.

Simmel przyznaje Kantowi ogromne znaczenie w rozwoju współczesnej filozofii. Jak sam stwierdza: „idealizm kantowski jest jedną z największych

---

⁸⁸ G. S i m m e l, *Tendencies in German Life and Thought since 1870*, „Intentional Monthly”, 5(1920), s. 93-111, 166-184.

⁸⁹ T e n ż e, *Gesammelte Schriften zur Religionssoziologie*, Hrsg. und Einleitung H.-J. Helle, Berlin 1989.

⁹⁰ L. A. C o s e r, *Georg Simmels vernachlässigter Beitrag zur Soziologie der Frau*, w: *Georg Simmel und die Moderne*, s. 80 nn.

⁹¹ G. S i m m e l, *Was ist uns Kant*, w: t e n ż e, *Vom Wesen der Moderne. Essay zur Philosophie und Ästhetik*, Hrsg. W. Jung, Hamburg 1990, s. 1923.

syntez rozchodzących się dróg nowożytnego rozwoju ducha”⁹². „Cechą filozofii nowożytnej jest ostre przeciwstawienie podmiotu i przedmiotu. Myślący podmiot staje się suwerenny wobec całego świata, będącego jego produktem. Wyrazem tego sposobu myślenia jest formuła: «myślę, więc jestem»”⁹³. Przeciwieństwo podmiot–przedmiot w ostatnich stuleciach niezwykle się zaostrzyło. Każda z tych dziedzin uzyskała autonomię. Ogromny wkład i przełomowe znaczenie syntezy Kanta polega na tym, że znosi te przeciwieństwa.

Simmel jest jednak również krytyczny wobec Kanta. System Kanta jest, jego zdaniem, przeintelektualizowany, nazywa go „intelektualistyczną logiką”, „naukowością oderwaną od życia”. W swoim studium na temat Kanta tak oto określa sposób uprawiania przez niego filozofii: „W Kancie intelektualizm znalazł swój szczyt [...] można nawet powiedzieć, że niepowtarzalny osobisty rys Kantowskiej filozofii polega na jej niepowtarzalnej bezosobowości”⁹⁴.

Stosunek Simmla do Kanta możemy więc określić w następujący sposób: przyjęcie podstawowych problemów Kanta, ich krytyczna recepcja, propozycja własnych rozwiązań, które w sposób istotny odchodzą od podstawowych idei Kanta. O wzajemnych zależnościach tych myślicieli będzie tu jeszcze mowa.

Wyodrębnionych faz rozwoju nie możemy traktować jako etapów zamkniętych i wykluczających się nawzajem. Przegląd twórczości i same wypowiedzi Simmla skłaniają raczej do ujęcia kontynuacyjnego, rozwojowego. Simmel przecież stale wraca do problemów, które zajmowały go wcześniej, oczywiście naświetlając je w nowy sposób. Jego twórczość jest od początku bardzo bogata i różnorodna. Ilustracją niech będą tu publikacje z pierwszego okresu rozwoju. Pracom z zakresu socjologii towarzyszą rozprawy z teorii poznania, estetyki, rozważania poświęcone przemianom kultury, studia z etyki, psychologii i socjologii kobiety. W tym czasie publikuje też pierwsze studia na temat Kanta, Rembrandta, Goethego, Nietzschego, Michała Anioła. Pierwszy okres jest powszechnie ujmowany jako najbardziej „socjologiczny”. Jeśli dokładnie przeanalizujemy jego spuściznę z tego okresu, to okaże się, iż prace socjologiczne stanowią tylko część, zresztą niewielką, całej jego ówczesnej twórczości.

---

⁹² T e n Ź e, *Kant und Goethe. Zur Geschichte der modernen Weltanschauung*, wyd. 3, Leipzig 1916, s. 70.

⁹³ Tamże, s. 7.

⁹⁴ T e n Ź e, *Kant. Sechzehn Vorlesungen*, s. 593.

6. MIEJSCE SOCJOLOGII W TWÓRCZOŚCI SIMMLA

Powstaje więc pytanie o miejsce socjologii w całej twórczości Simmła.

F. Tenbruck, porównując socjologię Simmła i Webera, stwierdza: „Studia socjologiczne Simmła są skupione w jednym dziesięcioleciu. Nie jest on przez to w ścisłym tego słowa znaczeniu rówieśnikiem Webera. Gdy Weber zaczyna swoje studia socjologiczne, Simmel już się z nimi pożegnał”⁹⁵. Opinia ta, określająca Simmła jako socjologa tylko w pierwszym okresie twórczości, jest bardzo rozpowszechniona. Podobny pogląd wyrazili wcześniej L. von Wiese i M. Steinhoff. Zdaniem Steinhoff, tak zwana „duża socjologia” była czymś w rodzaju pożegnania z badaniami socjologicznymi. Simmel zrezygnował później z socjologii, używał jej już tylko jako metody, jako zasady heurystycznej⁹⁶.

Na potwierdzenie odejścia Simmła od socjologii przytacza się zwykle kilka argumentów. Jest to, po pierwsze, zmniejszenie liczby publikacji czysto socjologicznych na korzyść rozpraw z zakresu filozofii, estetyki czy wreszcie filozofii życia. Dalej podnoszony jest fakt, iż Simmel zmniejszył swoją aktywność jako socjolog, zrezygnował bowiem z członkostwa w zarządzie Deutsche Gesellschaft für Soziologie, zmniejszył także liczbę wykładów poświęconych socjologii. Często wreszcie cytowane są wypowiedzi samego Simmła, które sugerują jego brak zainteresowania socjologią⁹⁷. Jak podaje E. Troeltsch: „W ostatnich latach, gdy próbowałem omawiać z nim problemy socjologiczne, odrzucał dyskusję z uzasadnieniem, iż «te rzeczy go już nie interesują»”⁹⁸.

Od 1910 r. Simmel publikuje w czasopiśmie „Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur”, którego domeną była filozoficzna analiza różnych dziedzin kultury, szczególnie zaś nauki, religii, sztuki, prawa, państwa⁹⁹. Staje się jego stałym współpracownikiem, obok tak wybitnych przedstawicieli niemieckiej filozofii i humanistyki, jak m.in.: E. Husserl, H. Rickert, E. Troeltsch, M. Weber, W. Windelband. Swoją współpracę z „Logo-

⁹⁵ T e n b r u c k, *Georg Simmel*, s. 593.

⁹⁶ M. S t e i n h o f f, *Die Form als soziologische Grundkategorie bei Georg Simmel*, „Kölner Vierteljahreshefte für Soziologie”, 4(1924/25), s. 216-217.

⁹⁷ F r i s b y, *Sociological Impressionism*, s. 573.

⁹⁸ S t e i n h o f f, *Die Form*, s. 222.

⁹⁹ „Logos”, 5(1914), s. 1.

sem” traktuje Simmel bardzo poważnie i – jak sam podkreśla – chce mieć wpływ zarówno na kierunek, jak i na poziom tego czasopisma¹⁰⁰.

Czy możemy wobec tego przyjąć tezę, iż Simmel był socjologiem tylko przez jakiś czas, że socjologia stanowiła pewien – a ściślej, wstępny – etap jego badań?

Zwolennicy tezy o przejściowym zainteresowaniu Simmla socjologią zapominają, iż po wydaniu tak zwanej „dużej socjologii” nadal ogłasza on rozprawy socjologiczne – choć jest ich teraz mniej – a także, na krótko przed śmiercią, publikuje *Grundfragen der Soziologie (Individuum und Gesellschaft)*. Zarówno więc zaczyna on, jak i kończy swoją działalność pisarską rozprawą socjologiczną. *Grundfragen* są – jak już wskazałem – z jednej strony kontynuacją jego badań socjologicznych, z drugiej zaś wyrazem ich poszerzenia. Cel pierwszej i ostatniej pracy socjologicznej jest właściwie ten sam: uzasadnienie sensowności i potrzeby nowej dyscypliny naukowej.

Wskazałem już, iż badania i publikacje socjologiczne nigdy nie stanowiły jedyne obszaru intelektualnej aktywności Simmla. Były one zawsze jej częścią i zawsze – przynajmniej ilościowo biorąc – mniejszą częścią.

Już od 1912 r. Simmel nosi się z zamiarem powrotu do intensywniejszych badań socjologicznych. Daje temu wyraz na przykład w liście do Heinricha Rickerta z 17 lutego 1912 r., w którym podkreśla, iż podstawowe elementy wcześniej sformułowanej socjologii uważa nadal za słuszne, chce je wszakże bardziej rozbudować¹⁰¹. Wyrazem tych zamierzeń była chęć zatrudnienia A. Steina jako asystenta socjologii¹⁰².

Trudno też zgodzić się z twierdzeniem, jakoby Simmel przestał prowadzić zajęcia uniwersyteckie z socjologii. Wykładom i ćwiczeniom z socjologii od początku do końca kariery uniwersyteckiej Simmla towarzyszyły zajęcia z zakresu filozofii, etyki, estetyki, filozofii najnowszej, filozofii kultury¹⁰³. Podobnie więc jak w wypadku publikacji, socjologia Simmla stanowiła część jego działalności uniwersyteckiej. Jednakże – jak już wskazywałem – zasługi Simmla w tej dziedzinie są duże, był on bowiem prawdopodobnie pierwszym uczonym niemieckim, który wykładał socjologię jako samodzielną dyscyplinę¹⁰⁴.

---

¹⁰⁰ *Buch des Denkens*, s. 129.

¹⁰¹ Tamże, s. 110.

¹⁰² M. L a n d m a n n, *Artur Steins Erinnerungen an Georg Simmel*, w: *Ästhetik und Soziologie*, s. 272, 102.

¹⁰³ *Buch des Denkens*, s. 345 nn.

¹⁰⁴ Oprócz Simmla wykładowcami socjologii na uniwersytetach niemieckich przed ro-

Trudno się zgodzić z twierdzeniem D. P. Frisby'ego, jakoby w czasie pobytu Simmla w Strasburgu jego zainteresowania socjologią były coraz bardziej podporządkowane celom filozoficznym i metafizycznym. Swoje twierdzenie uzasadnia Frisby między innymi zmniejszeniem liczby zajęć uniwersyteckich z socjologii. W Strasburgu, w relacji do wszystkich innych zajęć Simmla, socjologia zajmowała jednak podobne miejsce jak w Berlinie. Frisby, uzasadniając odejście Simmla od socjologii, wskazuje, iż w okresie strasburskim „nie ukazał się żaden esej socjologiczny” i dalej: „większość publikowanych esejów i artykułów była poświęcona albo wojnie, albo estetyce, filozofii kultury czy wreszcie metafizyce”¹⁰⁵. Ocena taka nie uwzględnia jednak socjologii filozoficznej Simmla. Można do niej zaliczyć *Kriegsreden*, esej o kulturze. Bezpośrednie odniesienie do socjologii znajdujemy także w jego rozprawie *Die historische Formung*, w której Simmel omawia pewne aspekty metodologii socjologii.

Można wyodrębnić dwa skrajne stanowiska, jeśli chodzi o ocenę miejsca socjologii w systemie Georga Simmla. Z jednej strony jest to twierdzenie, iż socjologia to margines jego badań i zainteresowań; jak to określa A. Boskoff, jest ona „stosunkowo krótką dygresją w jego twórczości”¹⁰⁶. Z drugiej strony mamy ujęcie, iż socjologia występuje w całej jego twórczości, nawet w tych badaniach, których sam Simmel nigdy nie określał mianem socjologicznych. Reprezentantem takiego ujęcia jest K. D. Naegle¹⁰⁷. Próbuje on interpretować socjologicznie nawet testament filozoficzny Simmla, a mianowicie *Lebensanschauung. Vier metaphysische Kapitel*. Zdaniem tego socjologa amerykańskiego, inne publikacje książkowe Simmla są wariacjami na temat omawiany w *Lebensanschauung*. Pracę tę można interpretować jako schemat służący do analizy postrzegania siebie w relacji do innych, jako odpowiedź na pytanie, co ludzie rozumieją przez „bycie częścią czegoś”, przez „bycie otoczonym”¹⁰⁸.

---

kiem 1900 mogli być – zdaniem D. P. Frisby'ego – jeszcze: E. Grosse we Freiburgu, P. Barth w Lipsku i F. Tönnis w Kilonii. Por. D. P. Frisby, *Die Ambiguität der Moderne: Max Weber und Georg Simmel*, w: *Max Weber und seine Zeitgenossen*, Hrsg. E. J. Mommsen, W. Schwendker, Göttingen 1988, s. 583.

¹⁰⁵ Frisby, *Sociological Impressionism*, s. 31.

¹⁰⁶ A. Boskoff, *Theory in American Sociology. Major Sources and Applications*, New York 1969, s. 43.

¹⁰⁷ K. D. Naegle, *Attachment and Alienation: Complementary Aspects of the Durkheim and Simmel*, „American Journal of Sociology”, 63(1958), nr 6, s. 585.

¹⁰⁸ Tenże, *Some Observations on the Scope of Sociological Analysis*, w: *Theories of Society. Foundations of Modern Sociological Theory*, ed. T. Parsons, E. Shils i in., New York 1961, s. 16.

Te dwie skrajne interpretacje łączy fakt, iż posługują się one z góry przyjętą definicją socjologii i w tym sensie są właśnie interpretacjami, za mało zaś uwzględniają perspektywę badawczą i propozycje metodologiczne samego autora *Grundfragen der Soziologie*; w efekcie otrzymujemy obraz jednostronny, który nie oddaje całej złożoności twórczości Georga Simmla.

Jeśli jednak uwzględnimy perspektywę autora, to okazuje się, że socjologia stanowiła istotny element jego badań i poszukiwań. Jest obecna – oczywiście w różnym stopniu – we wszystkich fazach jego rozwoju. Podjęte w *Über sociale Differenzierung* zamierzenie zbudowania socjologii zajmuje go do końca życia. Możemy więc mówić o kontynuacji podstawowego celu. Simmel stale pracuje nad swoją koncepcją socjologii i rozwija ją. Uwzględnienie Simmlowskiej perspektywy oznacza również przyznanie mu miana teoretyka poznania, metodologa, filozofa, teoretyka kultury. Jego badania socjologiczne są ściśle związane z badaniami w innych dziedzinach. Do socjologii bowiem stosuje on – podobnie jak do całego swojego systemu – zasadę *Wechselwirkung*, a więc zasadę wzajemnego oddziaływania, uzależniania, wzajemnego przenikania.

Georg Simmel jest, obok Marksa, Webera czy Durkheima – jak podkreśla Klaus Lichtblau, współczesny badacz Simmla – powszechnie uznanym klasykiem socjologii. Jest on jednak również, obok Nietzschego czy Webera, znaczącym teoretykiem kultury, który do dzisiaj inspiruje badaczy tej dziedziny rzeczywistości. Jego myślenie i twórczość charakteryzuje pluralizm, badanie rzeczywistości z punktu widzenia różnych dyscyplin¹⁰⁹.

Wskazana w tytule artykułu „wędrowka w obrębie dyscyplin” ma na celu całościowy i adekwatny opis oraz zrozumienie świata historyczno-społecznego, co było stałym tematem badań i twórczości Georga Simmla¹¹⁰.

WYBRANA LITERATURA

- S i m m e l G., *Über sociale Differenzierung. Sociologische und psychologische Untersuchungen*, Leipzig 1890.
– *Philosophie des Geldes*, Leipzig 1900.
– *Kant. Sechzehn Vorlesungen gehalten an der Berliner Universität*, Leipzig 1904.

¹⁰⁹ K. L i c h t b l a u, *Georg Simmel*, Frankfurt–New York 1977, s. 19 nn.

¹¹⁰ F r i s c h e i s e n - K ö h l e r, *Georg Simmel*, s. 4.

- Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung, Leipzig 1908.
- Grundfragen der Soziologie (Individuum und Gesellschaft), Berlin 1917.

OPRACOWANIA

- B e v e r s A. M., Dynamik der Formen bei Georg Simmel. Eine Studie über die methodische und theoretische Einheit eines Gesamtwerkes, Berlin 1985.
- F r i s b y D., Fragments of Modernity. Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer und Benjamin, Cambridge 1985.
- G a s s e n K., L a n d m a n n M. (Hrsg.), Buch des Dankes an Georg Simmel. Briefe, Erringerungen, Bibliographie, Berlin 1958.
- M o m m s e n W. J., S c h w e n d t k e r W. (Hrsg.), Max Weber und seine Zeitgenossen, Göttingen 1988.
- S p y k a m n N. J., The Social Theory of Georg Simmel, Chicago 1925.

„WANDERER ZWISCHEN DEN DISZIPLINEN“

ZUM SCHAFFEN VON GEORG SIMMEL

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Ziel dieses Aufsatzes war nicht nur eine Darstellung des umfangreichen Werkes von Georg Simmel, sondern auch eine Beschreibung der wichtigsten Probleme, mit denen er sich in seinen Werken auseinandergesetzt hat.

Der Aufsatz ist also verstanden als Beitrag zur Überwindung der auch in der polnischen Fachliteratur vorhandenen Stereotype über Georg Simmel.

Die Analyse geht von drei Phasen der intellektuellen Entwicklung Simmels aus: von Forschungen des jungen Simmel, über Studien zur Kultur und Gesellschaft, bis hin zur Lebensphilosophie. Soziologie, obwohl sehr bedeutend in seinem Schaffen, war nie das einzige Forschungsfeld Simmels. Mit der Begründung der Soziologie als Wissenschaft beschäftigt er sich zwar sein ganzes Leben lang, er gehört als Soziologie zu den Klassikern der Soziologie, ist Soziologe, aber keinesfalls „nur Soziologe“. Genauso beschäftigt er sich mit den Problemen der Erkenntnis, Kultur, Ästhetik, Philosophie. Das was sein Werk verbindet, sind eben die Probleme. Er wandert zwischen den Disziplinen, um die ihn interessierenden Probleme aus der Perspektive verschiedener Disziplinen zu beleuchten und zu erörtern.

Zusammenfast Bronisław Cieśła

Słowa kluczowe: historia socjologii, Georg Simmel, poznanie, Kant, kultura, społeczeństwo, wzajemne oddziaływanie, socjologia, pragmatyzm.

Key words: history of sociology, Georg Simmel, knowledge, Kant, culture, society, mutual influence, sociology, pragmatism.